

Ryc. 1. Stanowisko Zwierzyniec I. Pn, część podłużnego profilu odcinka 3. Utwory odsonięte w ściankach 3, 4 i 5 stopnia starasowanej partii odcinka. Ciemna warstwa z jasnymi plamami — poziom glebowo-kretowinowy zawierający wyroby staropaleolityczne. Fot. L. Sawicki.

LUDWIK SAWICKI

NA MARGINESIE BADAŃ LESSOWEGO STANOWISKA PALEOLITYCZNEGO NA ZWIERZYŃCU W KRAKOWIE

Powołanie do życia w 1949 r. Zakładu Prehistorii Czwartorzędu* wypełniło dotkliwą lukę w organizacji badań archeologicznych w Polsce, istniejącą przez cały okres międzywojenny. Luką tą był brak poważnego ośrodka pracy badawczej w dziedzinie obejmującej dzieje człowieka kopalnego, człowieka epoki lodowcowej — epoki paleolitu oraz historię rozwoju jego kultury. Nasz dotychczasowy dorobek naukowy w tej dziedzinie w porównaniu z innymi, młodszymi działami archeologii jest niewspółmiernie mały. Przyczyny oraz następstwa tego stanu rzeczy omówiłem w artykułach specjalnych, do których odsyłam interesującego się tą sprawą czytelnika¹.

Powołanie do życia Zakładu Prehistorii Czwartorzędu umożliwiło podjęcie planowych i systematycznych badań terenowych, mających na celu uzyskanie dokładnie i wszechstronnie udokumentowanych materiałów paleolitycznych. Dawne bowiem pochodzą z nielicznych stanowisk paleolitycznych lessowych i jaskiniowych i gdyby nawet reprezentowały materiały pełnowartościowe, to ze względu na ich fragmentaryczność w stosunku do bogactwa stanowisk paleolitycznych w Polsce nie dawałyby podstawy do wyjaśnienia żadnego z licznych zagadnień chronolo-

* Obecnie zakład ten przejęty został przez Instytut Historii Kultury Materialnej PAN i nosi nazwę: Zakład Paleolitu.

¹ L. Sawicki. *O potrzebie planowej organizacji badań w dziedzinie prehistorii człowieka okresu czwartorzędowego*, „Kosmos“, S. B, t. LXII, Lwów 1937; tenże, *Rozwój badań w zakresie prehistorii czwartorzędu w Polsce. Stan obecny i wytyczne na przyszłość*, „Spr. P. M. A.“, t. II 1948—1949, Warszawa 1949.

gicznych i kulturowych długiego, dziesiątki tysięcy lat liczącego okresu dziejów człowieka kopalnego na ziemiach Polski. Ten stan rzeczy nakłada na nas obowiązek wzmożenia prac badawczych terenowych i kamealnych oraz obowiązek publikowania osiągniętych wyników. Wymaga tego od nas interes naszej nauki — nauki współuczestniczącej w budowie socjalizmu w Polsce oraz w udostępnianiu i utrwalaniu wśród społeczeństwa marksistowskiego poglądu na świat i dzieje człowieka.

Polska odznacza się bogactwem stanowisk paleolitycznych i z tego względu oraz ze względu na warunki geologiczne, w jakich one występują, przedstawia teren bardzo ważny. Nasz udział przeto w pracach międzynarodowej organizacji naukowej, jaką jest Komisja badań człowieka kopalnego, mógłby być wydatny i bardzo ważki. Mimo wezwania skierowanego do Polski w 1930 r. w pracach tej Komisji nie braliśmy i nie bierzemy udziału. Utrzymanie tego stanu rzeczy nie leży w interesie naszej nauki. Wymiana i współpraca naukowa na terenie międzynarodowym, to ważne czynniki postępu nauki, a ponadto, w obecnej sytuacji kowań wojennych, ważne odcinki walki o pokój.

*

W planie terenowych prac badawczych Zakładu, realizowanym konsekwentnie od 1950 r., czołową pozycję zajmuje stanowisko paleolityczne Zwierzyniec I w Krakowie. Zawdzięcza ją swej budowie geologicznej oraz wielopoziomowości i różnowiekowości zawartości kulturowej. Stanowisko to wyróżnia się ponadto wielką rozległością oraz bogactwem wyrobów krzemiennych, które to fakty łącznie z wyżej zacytowanymi czynią zeń obiekt o wyjątkowym znaczeniu nie tylko dla badań plejstocenu, lecz również dla geologii plejstocenu.

Systematyczne badanie tego stanowiska podjąłem w 1948 r. z ramienia Państwowego Muzeum Archeologicznego w Warszawie. Zbadany został wówczas odcinek 1 o powierzchni 353 m². Prace wykopaliskowo-badawcze w latach 1950 i 1953 przeprowadzone zostały przez Zakład; w 1950 r. z ramienia Muzeum Ziemi — objęły odcinek 2 o powierzchni 177 m²; w 1953 r. z ramienia Komisji Organizacyjnej Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN — objęły odcinek 3 o powierzchni 257 m². Odcinki te doprowadzone były do głębokości 8,5—9 m od powierzchni terenu (232 m n. p. m. — 0² Wisły 199 m n. p. m.).

Prace w r. 1953 miały zakończyć badania tego stanowiska. Jednak nie dlatego, ażeby odcinek 3, na którym były prowadzone, przedstawiał końcową partię zasięgu stanowiska, lecz aby w przyszłości, w przewidywaniu zastosowania doskonalszych metod badawczych, umożliwić przeprowadzenie badań kontrolnych na pozostałej, znacznie większej części stanowiska.

² 0 = przeciętny poziom lustra wody w Wiśle (przyj. red.).

Ryc. 2. Południowa część 3 stanowiska Zwierzyniec I. Końcowa faza prac wykopaliskowo-badawczych. Eksploracja poziomu dolnooryniackiego. Fot. L. Sawicki.

Badania tegoroczne ujawniły nowe fakty, stanowiące ważne uzupełnienie dotychczasowych badań stratygraficznych. Tu przede wszystkim wymienić należy ujawnienie nowego, w tym wypadku staropaleolitycznego poziomu kulturowego, zawierającego wyroby krzemienne typu górnoaszelskiego³. Jest to, licząc od góry, trzeci poziom kulturowy. Ujawnienie tych faktów zdecydowało o potrzebie kontynuacji badań tego stanowiska w 1954 r. Na to samo wskazywał również szybik kontrolny (2×4 m, gł. 6.40 m), który dał pełny profil stanowiska do podłoża — górnoooksfordzkiego wapienia⁴ skalistego, z bogatym poziomem wyrobów krzemienych w analogicznej sytuacji stratygraficznej.

Podstawowym zagadnieniem archeologii jest zagadnienie wieku materiałów wykopaliskowych. Bez znajomości wieku tych materiałów byłoby niemożliwe uszeregowanie chronologiczne konstatowanych faktów oraz zestawienie faktów synchronicznych, a zatem byłaby niemożliwa rekonstrukcja nie objętej źródłami pisanymi, sięgającej w głęboką przeszłość historii człowieka, historii rozwoju jego kultury i historii rozwoju stworzonych przez niego w procesie opanowywania sił przyrody ustrojów

³ przemysł względnie kultura archeologiczna aszelska — jeden z najstarszych okresów dziejów społeczeństwa ludzkiego w paleolicie (przyp. red.).

⁴ wapień górnoooksfordzki — jeden z górnych pokładów środkowej Jury (przyp. red.).

gospodarczo-społecznych. Jeżeli w skali światowej dolna granica historii opartej na źródłach pisanych sięga około 3300 lat p. n. e. (początek monarchii Thanitów w Egipcie), a historii Polski — drugiej połowy VII w. n. e., która to data stanowi teoretyczną górną granicę naszej lokalnej archeologii, to dolna granica archeologii w skali światowej sięga co najmniej około 600 000 lat p. n. e., a paleolit Polski, biorąc za podstawę względny wiek naszych, obecnie nam znanych najstarszych materiałów paleolitycznych, sięga około 180 000 lat p. n. e.

Już z zestawienia tych dat wynika, iż wielkiej i wielce skomplikowanej w swoim przebiegu historii człowieka archeologia nie może badać nie stosując różnych metod i kryteriów przy oznaczaniu wieku materiałów wykopaliskowych, na podstawie których ma historię tę rekonstruować. Stąd też potrzeba specjalizacji, odpowiadającej charakterowi stosowanych w pracy badawczej metod i kryteriów chronologicznych. Specjalizacja taka istnieje od dawna i nie ma archeologa, który by mógł na jednakowo wysokim poziomie naukowym prowadzić badania obiektów należących do epok paleolitu, neolitu, metali, wczesnego średniowiecza oraz stanowiących przedmiot badań archeologii klasycznej. Są to dziedziny różne. Kierunkiem przyrodniczo-geologicznym zdecydowanie wyodrębnia się dział archeologii obejmujący epokę paleolitu.

Pozostałości kulturowe człowieka paleolitycznego występują na rozległych i różnorodnych terenach, na powierzchni i w złożach różnych utworów geologicznych, na ogromnej przestrzeni czasu wypełnionej głębokimi zmianami oblicza ziemi, klimatu, szaty roślinnej i świata zwierzęcego, których poznanie, jako ważnych czynników rozwoju człowieka i jego kultury, należy do zadań archeologii. W artykule wyżej cytowanym (1937)⁵ warunki realizacji tego zadania archeologii przedstawiłem w sposób następujący: „Z wyjątkiem krótkiego, bo jedynie kilkanaście tysięcy lat liczącego okresu późnoczwartorzędowego, w którym, dzięki metodzie de Geera, stało się możliwe dokładne datowanie faktów prehistorycznych, w pozostałej niewspółmiernie większej części czwartorzędu datowanie polega na synchronizacji z faktami geologicznymi. Z tego względu, jako też ze względu na konieczność rozpatrywania zjawisk prehistorycznych na szerokim tle towarzyszących im warunków przyrodniczych, badania terenowe nie mogą ograniczać się jedynie do samych obiektów kulturowych. Zatem wchodzi tu w grę zarówno badania z zakresu geomorfologii⁶ i stratygrafii utworów czwartorzędowych, jak i paleogeografii“⁷. Przykładem realizacji tych wytycznych podstawowych zadań

⁵ L. Sawicki, *juw.*

⁶ *geomorfologia* — nauka o formach powierzchni ziemi w związku z budową geologiczną i ich powstawaniu (przyp. red.).

⁷ *paleogeografia* — dział geografii zajmujący się zagadnieniem ukształtowania powierzchni ziemi w epokach geologicznych (przyp. red.).

badawczych archeologii są ostatnio badania stanowiska zwierzynieckiego. O ich zakresie informuje moja praca pt. *Warunki klimatyczne akumulacji lessu młodszego stratygraficznych stanowiska paleolitycznego lessowego na Zwierzynku w Krakowie*⁸. Jak już wspomniałem, wyniki badań tegorocznych nie zmieniają przedstawionego w tej pracy profilu stanowiska, lecz są jego cennym uzupełnieniem. Należy przypuszczać, że zamierzone w roku bieżącym badania umożliwią danie pełnej charakterystyki tego stanowiska: utworów budujących go, ich stratygrafii oraz jego zawartości kulturowej.

Ryc. 3. Prof. A. Arcichowski (od lewej) z wizytą na wykopaliskach na Zwierzynku w Krakowie w r. 1953 w towarzystwie prof. A. Gieysztora (w środku) i kierownika badań dyr. L. Sawickiego.

Podczas końcowej fazy robót na stanowisku dnia 23 września 1953 r. odwiedził je w towarzystwie prof. A. Gieysztora znakomity uczony radziecki, archeolog A. W. Arcichowski, profesor Uniwersytetu im. M. W. Łomonosowa w Moskwie. W księdze pamiątkowej stanowiska profesor Arcichowski zanotował następującą, pochlebną dla naszej nauki uwagę: *Było mi bardzo przyjemnie poznać dokładną metodę wykopaliskową. Winszuję odkrycia pierwszego aszelu w tej części Europy.*

⁸ Z badań czwartorzędu w Polsce, „Biuletyn Państw. Inst. Geolog.“, t. II, Warszawa 1952.